

L'economia barcelonina durant el Sexenni: entre les oportunitats d'enriquiment i les amenaces de la liberalització

Albert Carreras*

La meva reflexió sobre el Sexenni no defuig aparèixer com a provocativa en relació als implícits que es trasllueixen de la bibliografia existent (parlo d'implícits, perquè, d'explícits, n'hi ha ben pocs). Ara bé, espero que, en acabat, l'exposició sembli molt menys provocadora i pugui ser vista com un exercici de bon sentit. Com que no hi ha una reflexió col·lectiva molt explicitada, tampoc hi ha molts elements de contrast, de manera que no es pot evitar la component especulativa, en forma de deduccions a partir de les dades empíriques que creiem tenir consolidades.

La reflexió en història econòmica ha tendit a donar gran importància a l'evolució a llarg termini i ha anat perdent el sentit de concreció, no només respecte a l'espai –a l'espai urbà, que és el que ens ha d'ocupar aquí més especialment– sinó també respecte a les conjuntures. I això ha tendit a allunyar-la de la interlocució amb la pràctica historiogràfica més habitual, que sol concentrar-se en esdeveniments concrets. Establir un pont entre aquests dos enfocaments sobre el passat és una feina personal en curs, que seguirà demanant-me esforços en el futur, però que em sembla un camí atractiu i profitós. En particular, em sembla estratègic mirar d'aplicar la reconstrucció quantitativa que s'ha anat fent durant els darrers temps per part d'investigadors de més d'una generació a la visió de l'esdevenir històric, és a dir el flux general de la història.

Una part considerable de la feina feta en els darrers anys pels historiadors econòmics ha estat recollir dades quantificables i tractar de mesurar l'activitat econòmica a partir d'elles. El conjunt de les dades aplegades permet veure l'etapa del Sexenni Democràtic espanyol sota una llum completament diferent a la que trobem a la bibliografia.

L'economia espanyola durant el Sexenni: la visió tradicional

La historiografia del Sexenni és, essencialment, política. El Sexenni està definit políticament, i són les grans sotragades polítiques que l'han fet passar a la història. Tant és així que costa molt trobar-ne una simple descripció de l'economia. Acceptem que la brevetat de l'episodi ho justifiqui; tanmateix, podríem esperar

* Universitat Pompeu Fabra. Transcripció de la intervenció oral a la sessió de treball de l'XI Congrés d'Història de Barcelona, 30-XI-2005.

més interès pels desenvolupaments de la política econòmica. Però només tenim el llibre d'Anton Costas, que és molt, però és lluny d'exhaurir la problemàtica.² Alguns treballs, com ara els de Miquel Izard, ens il·luminen sobre els moviments de la patronal catalana.³ No res sobre el normal desenvolupament de l'economia. Les referències disponibles se centren en dos trets: la crisi econòmica de 1866-1867, molt intensa i que va ajudar a posar punt i final a la Monarquia d'Isabel II, i la permanent situació d'emergència en la que es va moure la hisenda de l'Estat. La combinació dels dos elements ha portat a suggerir interpretacions "pessimistes" sobre l'economia del Sexenni. Sortiríem –no se sap quan– de la crisi de 1866 per entrar en la crisi fiscal. Sempre hi hauria hagut crisi econòmica.

Durant molt de temps, l'explicació del Sexenni ha estat fortament dominada per l'impacte espectacular de les crisis econòmiques que hi ha a cavall dels anys 1866-1867: crisi agrària, crisi ferroviària, crisi borsària, crisi bancària... que tenen també efectes fortíssims sobre l'economia real i que desestabilitzen completament el règim polític isabelí.

Què hauria passat políticament si no s'haguessin produït aquestes crisis? Sovint, els historiadors econòmics fan aquest tipus d'exercici intel·lectual com a via d'exploració, però en aquest cas la suposició quedaria descartada immediatament per la consideració que les crisis esmentades eren endògenes al sistema i, per tant, inevitables. En part és així, però és que, a més d'inherents al sistema, foren molt intenses, de tal manera que es fa difícil pensar que cap règim polític les hagués pogut suportar. Les crisis de 1866-1867 produïren una sacsejada molt intensa i reuniren en la queixa contra els resultats del sistema polític una gran varietat de grups socials i d'interessos diferents: interessos empresarials i obrers, agraris i industrials, urbans i rurals. Això generava una confluència molt forta que algun polític o alguns grups polítics havien de capitalitzar. I efectivament van aprofitar-la amb la Revolució Gloriosa de setembre de 1868.

L'impacte de la crisi va ser tan fort que pràcticament totes les obres i els treballs que parlen del Sexenni i fan referència als fonaments econòmics del nou règim o a l'evolució econòmica entre 1868 i 1874 se centren en ella i exclouen qualsevol altra consideració significativa. De fet, encara que parlin del Sexenni, estan parlant de la crisi que precedí la Revolució de 1868, com si després no hagués passat res més, com si tot plegat no fos altra cosa que un ressò d'aquell daltabaix. I si s'alludeix a algun aspecte econòmic propi de la nova època, és sempre el fet que l'Estat estava en una pèssima situació financera i que estava contínuament buscant nous impostos. N'acabava d'abolir alguns de molt importants, com els impostos de consums, una abolició obligada perquè formava una part essencial de la reivindicació popular contra el règim isabelí. I a més, l'Estat anava a la recerca de nous recursos, en un context que multiplicava les necessitats, perquè la forta inestabilitat política interna donà lloc a costosos esforços bèl·lics: Tercera Guerra Carlina, guerra colonial a Cuba i esclat cantonalista.

2. Antón COSTAS COMESAÑA, *Apogeo del liberalismo en "La Gloriosa": la reforma económica en el Sexenio liberal (1868-1874)*, Madrid, Siglo XXI, 1988.

3. Per exemple, Miquel IZARD, *Manufactureros, industriales y revolucionarios. Las burguesías industriales en España y el control del poder en España, 1868-1875*, Barcelona, Crítica, 1979.

L'ombra del malestar econòmic, lligada a la gènesi del règim de 1868 i a la catastròfica evolució política immediata, plana sobre el retrat del Sexenni. Sembla fonamentar-ho prou la pèssima situació de les finances públiques, que sempre són de més bon documentar perquè podem tenir-ne bona informació i que, en efecte, ha estat ben estudiada: dèficits públics, emissió de deute públic, ensorrament de les cotitzacions del deute públic, desesperació dels ministres d'Hisenda. Aquests darrers van canviant contínuament, perquè cap d'ells no aconsegueix trobar la vareta màgica per solucionar els problemes de la hisenda, tot i el recurs a procediments extraordinaris que acaben sent contradictoris amb el mateix ideari liberal dels governants del Sexenni –en el vessant estrictament econòmic, no només en el polític– i que porten a constituir monopolis, a cedir monopolis, a tractar de vendre tot allò de titularitat pública que es pugui per aconseguir recaptar recursos, sempre *in extremis*.

En efecte, la crisi de 1866-1867 representà el col·lapse de tots els projectes de desenvolupament econòmic que havien somiat els liberals progressistes i havien estat engegats durant el Bienni Progressista: ferrocarrils, banca, desplegament d'inversions amb canals per a la irrigació dels camps, intents d'acostar els mercats agraris de l'interior cap al litoral i cap als mercats d'exportació, possibilitat d'industrialització ràpida, aprofitada molt intensament a Catalunya i encara més intensament a Barcelona. Després hi ha un moment, que se situa normalment a la Restauració, en què totes aquelles inversions finalment produeixen els seus fruits. I entremig, l'estèril Sexenni. Però de tot això, se'n pot fer una altra lectura que situa aquest intermedí com el punt d'arrencada de la recuperació que ha quedat associada al règim alfonsí.

La corba econòmica del Sexenni a Espanya i el pes del sector agrari

Des del meu punt de vista, l'economia del Sexenni va anar molt bé. En un treball anterior particularment poc difós, caracteritzava l'essència del fenomen contraposant la “prosperitat privada” a la “misèria pública”.⁴

En efecte, el Sexenni comença amb una crisi molt dura, una forta caiguda que porta des dels màxims de 1866 a uns mínims que es troben no només el 1868 sinó el 1869. Però després hi ha una represa econòmica vigorosíssima que fa que el període del regnat d'Amadeu de Savoia –és a dir els anys 1870-1872– sigui, en termes econòmics, un moment daurat, uns anys que figuren entre els més positius de la segona meitat del segle XIX, amb unes taxes de creixement elevades i uns màxims productius molt considerables. Després, el creixement minva una mica el 1873-1874 i, en qualsevol cas, després costarà que s'arribin a reproduir resultats tan bons com els d'aquella conjuntura daurada.

4. Albert CARRERAS, «Miseria pública y prosperidad privada durante el Sexenio Democrático», dins Albert CARRERAS et alii (ed.), *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1999, vol. I, pàg. 777-794.

En aquests anys de creixement, qualla el conjunt de les inversions que s'havien fet abans i que no havien madurat encara adequadament a finals dels seixanta. Aquelles línies ferroviàries que portaven poc tràfic ara en portaran molt més, perquè es van comercialitzant cada cop més les collites de l'interior. I en aquesta Espanya interior, la millor comercialització de les collites permet adquirir molts més productes manufacturats, de manera que els ferrocarrils esdevenen més funcionals i recuperen rendibilitat. Darrere d'això es detecten els bons resultats de l'activitat en molts sectors productius, que generen molta més confiança i permeten també que el model d'una economia espanyola basada en una agricultura competitiva d'exportació esdevingui realitat durant un temps. I això s'esdevé sobretot durant el Sexenni, de manera que els espanyols d'aleshores es poden imaginar a si mateixos com formant part d'un país que entra en la divisió internacional del treball com un país exportador de productes agrícoles –i ho és massivament– però també de productes primaris de tot tipus, com ara els minerals. Aquesta prosperitat també dóna als manufacturadors l'esperança de poder treure'n partit. I aquí trobem, en primer rengle, els manufacturadors catalans i barcelonins.

Vull insistir en aquesta forta prosperitat privada que apareix durant el Sexenni, que permet que desaparegui el malestar per manca de treball i per insuficiència de recursos elementals. És un punt de partença, però durant el Sexenni es dissol aquesta problemàtica econòmica de base. De la mateixa manera que, quan avui hi ha una gran temporada hotelera o una gran temporada de Nadal, els empresaris del sector mai no ho anuncien, hem de saber llegir també a través de la inexistència d'explicitació de determinats problemes per entendre que no figuren a l'agenda urgent. En aquests nivells bàsics, el Sexenni és una bona temporada per a gairebé tothom. Ningú no es queixarà.

Les dades que tenim per argumentar aquest discurs són el fruit d'una obra col·lectiva dels darrers quinze anys, sintetitzada per Leandro Prados de la Escosura.⁵ Em sento molt co-responsable d'algunes de les seves decisions estratègiques sobre quines dades s'han de donar per bones i quines altres no tant. Segons l'estimació de Prados de la Escosura, l'evolució del Producte Interior Brut al cost dels factors, a preus corrents, és la següent (1868=100):

1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
118,2	100	92,3	100,1	107,5	123,4	131,7	128,6
	-15,4	-7,7%	+8,5%	+7,4%	+14,8%	+6,7%	-2,4%

PRADOS DE LA ESCOSURA (2003: taula A2.7).

Com podem veure, 1870-1873 són quatre anys de creixement molt intens. Si corregim aquestes dades amb el deflactor que el mateix Prados de la Escosura ha estimat, es modifica una mica el panorama:

1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
111,2	100	103,1	105,7	114,1	129,9	141,4	129,6
	-10,1	+3,1	+2,5	+7,9	+13,8	+8,9	-8,3

PRADOS DE LA ESCOSURA (2003: taula A3.6).

5. Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *El progreso económico de España, 1850-2000*, Bilbao, Fundación BBVA, 2003.

Tanmateix, es mantenen uns anys bons, que incorporen ara el 1869, que passa a ser de creixement positiu. Això vol dir que els preus baixen molt i que, de fet, aquesta baixada dels preus fa que, en termes reals, el PIB ja augmenti l'any 1869. Després hi ha un altre creixement positiu el 1870, però en aquest cas corregit a la baixa, creixement positiu el 1871, accelerant cap amunt; el 1872 apareix pràcticament tan bo com en termes nominals; el 1873, molt bo; i només el 1874 ens torna a donar una imatge negativa. En aquest darrer cas, perquè s'han produït uns creixements de preus que han erosionat fortament el comportament de les variables reals. De manera que la imatge que tenim del Sexenni és matisada: l'economia havia caigut molt fortament, es recupera, es recupera amb intensitat i supera netament els nivells anteriors.

Anem a veure els orígens d'aquest creixement en la producció: qui és el que provoca això? El PIB baixa moltíssim des de 1867 a 1869: 1.400 milions de pessetes corrents, però ben bé 1.000 o 1.100 milions d'aquesta davallada corresponen a l'agricultura. És a dir, és una crisi profundament agrària. Els anys 1870-1873 el PIB augmenta d'una manera molt apreciable, fins als 2.300 milions de pessetes de l'època. Doncs bé, d'aquests 2.300 milions de pessetes, 1.300 milions de pessetes corresponen a creixement de l'agricultura. Després, també hi ha un creixement del conjunt de la indústria, uns 500 milions, i dels serveis, amb uns 500 milions. Però hi ha una component fortament agrària tant en la crisi com en la recuperació. No ens ha d'estranyar, estem davant d'una economia de base agrària, però no només en el sentit tradicional, sinó que, a mitjan segle XIX, s'havien realitzat les inversions per explotar-la al màxim, és a dir, per transformar el país en un gran productor de blat, de cereals de tot tipus, de vinya i de derivats del camp. Cal remarcar el paper que hi tenen les indústries alimentàries, begudes i tabac, que responen molt estretament al cicle que viu l'agricultura.

És entorn de la producció d'aliments, sobretot, i de begudes que es produeix el cicle econòmic. Repeteixo: no ens ha d'estranyar, seria molt rar que fos d'una altra manera. La crisi financera tenia el seu espai, però no podia dominar completament el cicle productiu. Han madurat les inversions que s'havien anat fent, els agricultors de tot arreu d'Espanya s'han posat a conrear més terra, han venut i han comercialitzat més productes que els que venien abans i això ha acabat tenint un impacte sobre el conjunt de l'economia.

El consum privat es mou més o menys en paral·lel a la producció agrària. Cau quan cau fortament la producció agrícola o agroalimentària; es recupera, i en proporcions molts semblants, quan aquella es recupera. De manera que just abans de la Revolució de Setembre realment es van passar uns moments dolents, es va poder patir gana, van haver-hi crisis alimentàries fortes, però durant el Sexenni, no. Durant el Sexenni –per dir-ho col·loquialment– es van poder lligar els gossos amb llonganisses. Hi havia molta abundància de menjar. Van ser collites molt bones una rere l'altra. Les millors van ser les dels anys 1871 i 1872, que donaren lloc als preus més baixos dels productes alimentaris al llarg del segle. I hi hagué un moment de superàvit alimentari que va permetre no només una exportació perquè els preus eren baixos, eren competitius, sinó també un accés molt generalitzat als aliments.

Possiblement, una bona part de la tensió política del Sexenni es pot explicar precisament perquè s'ha resolt la lluita per la vida que havia representat la crisi de subsistències de 1866-1867. Hi ha un accés més fàcil als aliments, un accés més fàcil al menjar; aquest deixa de ser un problema i això seguirà durant una temporada més llarga. Trigarem a tornar a tenir una altra crisi de subsistències. De fet, podem dir que la de 1866-1867 és l'última crisi de subsistències veritable. Hi haurà crisis epidèmiques, però de crisi de subsistències pròpiament dita segurament ja no en trobarem cap que se li pugui assemblar. És un desafiament que queda en bona mesura superat.

Els altres sectors econòmics reaccionen positivament, però molts d'ells d'una manera molt més tènue. Fixem-nos en el sector tèxtil, que es recupera ràpidament, però tampoc creix gaire més. Podríem dir que els nous recursos disponibles per al consum s'esmerçaran més en menjar més que no pas en vestir-se millor. Segurament, sortint d'una crisi alimentària, això tenia molt de sentit.

Hi ha un gran dinamisme en el sector de serveis. El comerç –que és la part més important del sector– reacciona davant d'aquesta major disponibilitat alimentària. Els comerços vendran més, tant els minoristes com els majoristes, com els establiments de restauració. En fi, tot el que deriva dels consums més indispensables tindrà una reacció positiva, però els sectors més sofisticats de la producció o dels serveis reaccionaran relativament menys. Com veurem, això segurament està relacionat amb el fet que les expectatives eren incertes. De fet, aquest menor dinamisme dels sectors més refinats de la indústria o dels serveis reflecteix que l'activitat que apunta més sobre les expectatives, com és la inversió, no té un creixement molt significatiu durant aquest període. Oscil·la, però no té una empenta com la tindrà després, un cop acabat el Sexenni. La gran represa inversora que hi ha entre el 1875 i la Febre d'Or encara no es viu durant el període del Sexenni. Ho podem albirar una mica a través de les xifres de construcció, que és una de les activitats d'inversió per excel·lència i, en aquests anys, ben bé segurament el gruix de l'activitat inversora. La inversió en milions de pessetes corrents per al conjunt d'Espanya –després ja veurem que per a Barcelona és diferent– oscil·la però no amb una gran amplitud. Des dels 107 milions de 1869 fins als 148 milions de 1875 és un creixement continuat, però no hi ha el dinamisme que podríem esperar d'una represa del cicle constructor.

L'evolució econòmica a Barcelona

I què passa concretament a Barcelona? L'única recerca una mica detallada que he fet personalment sobre la ciutat de Barcelona ha estat sobre el port de Barcelona, en un treball conjunt amb César Yáñez.⁶ N'he rescatat tres indicadors bastant expressius de com es devia viure la conjuntura econòmica a la plaça de Barcelona. D'una banda, tenim la importació d'un producte caracterís-

6. Albert CARRERAS i César YÁÑEZ, «El puerto de Barcelona en la era industrial: una síntesis histórica», dins Joan CLAVERA et alii, *Economía e historia del puerto de Barcelona. Tres estudios*, Madrid, Civitas, 1992, pàg. 81-157; i «Ingresos y gastos de obras del puerto de Barcelona entre 1816 y 1960», dins Joan ROCA i ALBERT (coord.), *La formación del cinturón industrial de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Proa, 1997, pàg. 169-180.

tic de l'esforç industrialitzador i modernitzador, com és el carbó. Si marquem el 1868 com a nivell 100, observem una dura davallada el 1869, però després es recupera; el 1871 fa un salt endavant extraordinari (nivell 179) i es manté en uns nivells alts, tot i que sense tornar a pujar. La importació del cotó en floca, la principal matèria primera de la indústria tèxtil, presenta una evolució bastant similar: caiguda el 1869, forta represa el 1870, però molt més forta el 1871; després baixa i recupera el nivell anterior el 1874. El tràfic naval de mercaderies en el seu conjunt, si considerem entrades i sortides, cabotatge i exteriors, tot el que es mou pel port de Barcelona, també ha notat la crisi: el 1869 serà l'any pitjor, el 1870 encara empitjorarà una mica, però el 1871 fa un bot espectacular. Em falten dades per arrodonir tota la informació de 1872, però el 1873 està més o menys igual, es manté el 1874 i torna a fer un altre salt endavant el 1875.

La forta reacció del tràfic portuari l'any 1871 pot ser relacionada fàcilment en els seus orígens amb els esforços de liberalització comercial que havien estat particularment intensos en la primera obra legislativa del Sexenni: aranzel Figuerola, eliminació del dret diferencial de bandera, reducció dels aranzels. És la temàtica o la música liberalitzadora del Sexenni en el terreny econòmic, que es veu com molt amenaçadora des de Barcelona –des de tot Catalunya, però molt particularment des de Barcelona–, però que efectivament genera un dels efectes que es podia esperar: una represa important de l'activitat comercial. Una activitat comercial que, en el port de Barcelona, no és obvi que s'hagués de reprendre amb aquest nivell d'intensitat, perquè eren uns anys en què també l'activitat marítima era fortament desafiada pel ferrocarril. L'extensió del ferrocarril no competia en el comerç exterior però sí que feia la competència al comerç de cabotatge. Pere Pascual ha demostrat que en els anys d'extensió de la xarxa ferroviària –en els anys seixanta i encara en els setanta– el ferrocarril fa directament la competència al comerç de cabotatge, que s'anirà reduint perquè una bona part de la seva funció, que era un comerç que anava des de Barcelona als diversos ports de la costa catalana o a tot estirar fins a València o els altres ports de la Mediterrània espanyola, serà progressivament substituïda pel ferrocarril.⁷ De manera que els increments de tràfic de mercaderies pel port de Barcelona representen essencialment uns increments en el comerç exterior, en l'obertura exterior de l'economia barcelonina com a proveïdora de primeres matèries al conjunt de l'economia catalana, que és seu únic rerepaís. És una mostra que, no pas en el sector agrari, sinó en el comercial vinculat a l'exterior, el gran canvi es produeix en els anys 1870-1871; és el moment en què les coses canvien més, tot i que del 1869 al 1870 es pot observar ja un canvi de tendència.

I els preus, com es comporten? Jordi Maluquer de Motes ha elaborat un índex de preus al consum a Barcelona que demostra una cosa que ja s'havia anat anticipant en molts treballs anteriors: l'estabilitat bàsica dels preus durant el Sexenni. Hi ha petites oscil·lacions en els primers anys, i un increment l'any 1873, però després els preus tendiran a la baixa. Si els mirem des del punt de

7. Pere PASCUAL, *Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la red ferroviaria catalana (1843-1898)*, Barcelona, Fundación de los Ferrocarriles Españoles i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1999.

vista del majorista, a través del deflactor del PIB –que té més en compte els preus en origen–, veurem que des del 1867 fins al 1869 la baixa de preus és més gran, però queda més suavitzada al nivell del consumidor.

Amb aquests preus relativament estables podem considerar les dades nominals que ens ofereixen les informacions salarials de *La Espanya Industrial*, una entitat fabril amb gran pes en la contractació dins de la ciutat i que han de reflectir bastant adequadament l'evolució general. En aquesta empresa els salaris van pujar, des del nivell de 1868=100, ben bé un 10% immediatament, com a reflex de la Revolució (1869=110,5), però després, el 1873 –potser el reflex de la República– van pujar un altre 15% (fins al nivell 127,3). Hi ha, doncs, dos esglaons: un primer impacte per la millor posició negociadora que devia generar el canvi de règim i un nou impacte quan el republicanisme agafa el poder, que permet una nova i millor posició negociadora, que es mantindrà a continuació en els anys 1874 i 1875. Tenint en compte el comportament dels preus, podem dir que pràcticament tots aquests increments salarials reverteixen en un augment de la capacitat adquisitiva. Hi ha indicis, doncs, de més prosperitat, no espectacularment més alta, però sí més prosperitat popular.

Les xifres de producció industrial també tornen a donar una imatge bàsicament positiva, amb un creixement molt estimable: al llarg dels anys del Sexenni, augmenta un 30-35%. Aquesta és l'herència que s'entregarà amb el canvi de règim de 1875. L'índex de la capacitat industrial és un sintetitzador d'unes variables econòmiques que són bastant segures perquè les tenim força ben mesurades i, tot i que està calculat per al conjunt de Catalunya, el pes de l'economia barcelonina hi és molt gran. En la llarga durada, s'hi observa una trajectòria de creixement de taxes mantingudes, que correspon a la industrialització catalana fins a 1860 aproximadament, i la crisi dels anys seixanta, que és molt forta. En relació amb aquests antecedents, el Sexenni marca un nou tombant, amb la recuperació de la capacitat de créixer i tornar a crear les bases per una nova onada de creixement, que no serà molt llarga, perquè s'anirà després desaccelerant, però que dóna a l'economia catalana i al cor industrial d'aquesta economia, que és la ciutat de Barcelona, un dinamisme durant una bona vintena d'anys.

Expectatives econòmiques diferencials: Barcelona, Madrid i l'Espanya de secà

L'evolució de la construcció corrobora la impressió dels altres indicadors, però d'aquest sector volem aprofitar l'oportunitat de posar-lo en comparació amb el paral·lel raonable que és la ciutat de Madrid:

	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875
Barcelona	70,3	100	134,8	93,4	170,4	181,0	121,6	196,0	226,0
Madrid	136,9	100	79,7	116,7	160,4	120,0	146,7	162,5	223,5

Les xifres absolutes no són gaire diferents en les dues ciutats, ens movem a l'en-

torn dels 1.000 habitatges (500 en els moments més baixos i 1.500 en els més expansius). Els cicles són pràcticament oposats: quan Barcelona es recupera, entre 1867 i 1869, Madrid cau. Sols coincideixen l'any 1871, per oposar-se després, i igualar-se en l'any inicial de la Restauració. Això segurament vol dir que les dues ciutats disposaven d'oportunitats diferents i que també tenien una confiança el futur que era també diferent.

Algunes de les coses que es veuen com més favorables des de Barcelona segurament es veuen amb més aprensió des de Madrid. L'estabilització del Sexenni amb la monarquia d'Amadeu de Savoia sembla que és una bona notícia a Barcelona, i a Madrid no tant. La mateixa Revolució de Setembre va ser vista amb molt més d'entusiasme des de Barcelona que no pas des de Madrid. I crec que això es pot veure com un reflex de les percepcions privades, i no sols de les classes mitjanes benestants. A la borsa, que és un mercat més petit, més estret, obert principalment a la burgesia més elevada i que cotitza més les expectatives polítiques, veiem que el comportament de Barcelona assenyala una major confiança en el règim del Sexenni que no pas la borsa de Madrid. És un cas bastant espectacular de confiança diferencial. A Barcelona el 1869 cotitza poc, però el 1870 mostra molta més confiança, el 1871, grans expectatives, i encara el 1872 estan gairebé doblant la posició de 1868, quan Madrid no havia aconseguit encara recuperar aquella posició. De fet, Madrid, entre 1868 i 1875 no surt del mateix punt, mentre que Barcelona arriba al 191 i l'any 1875 ja haurà doblat la posició prèvia.

Això ens fa pensar que hi havia a Barcelona una major confiança en el règim polític, un menor sentiment d'amenaques sobre els negocis, tot i que –i aquesta és l'altra part a què em vull referir ara– alguns elements que estaven clarament presents en el debat polític indicaven el contrari. Els més sobresortints són els canvis de la política comercial. En la Barcelona del Sexenni, un element dominant va ser l'agitació empresarial, tan profunda com es va poder, per activar una oposició ben clara contra la liberalització aranzelària que havia introduït Laureà Figuerola. Hi havia sectors que se sentien profundament amenaçats pel reformisme aranzelari i comercial del nou règim, sectors que bàsicament eren aquells que creien que no tenien capacitat competitiva i que haurien de plegar fàbriques, haurien de destruir llocs de treball, haurien de reduir l'activitat amb la nova competència que s'obria respecte als productes bàsicament estrangers: el sector tèxtil, en primer lloc, o la navegació a vela, la marineria i el moviment portuari de Barcelona vinculat amb la navegació a vela. Els industrials tèxtils cotoners havien fet grans inversions en els anys quaranta, però havien passat trenta anys i es veien en una posició molt més feble. Tota la flota catalana de vela estava molt antiquada; la competència dels ferrocarrils els feia mal, però també la competència dels nous vaixells de vapor. Amb raons per veure com a extremament perillosa la nova situació i amb una important dimensió de mà d'obra mobilitzable, podien fer sentir la seva veu i fer valer una opinió fortament contrària a la nova orientació lliurecanvista. És a dir, es van oposar tant com van poder a les reconversions que s'havien d'introduir en aquells anys. Aquests sectors es van mobilitzar molt intensament, però no tots en l'àmbit barceloní tenien la mateixa percepció. No sembla que molts dels propietaris o dels inversors en edificació tinguessin la mateixa percepció, ni sembla que la tingu-

és el grup més reduït, més ric, que estava invertint en borsa. Semblava que apareixien unes oportunitats d'inversió prou importants.

Qui donava aquestes oportunitats? Sense cap mena de dubte, la prosperitat de l'interior peninsular les donava. I és curiós, perquè aquesta prosperitat de l'interior peninsular és una prosperitat de l'Espanya de secà i més principalment la seva part meridional. És a dir, qui estava vivint els millors anys a Espanya en aquells moments era Andalusia, tot el litoral de Múrcia i el País Valencià, Castella la Nova, Extremadura, fins i tot Aragó i Castella la Vella i Lleó. No és en canvi una època tan pròspera per al Cantàbric, ni molt menys; no ho és a tota la part que podem associar territorialment amb el carlisme. L'aixecament carlí en aquests territoris respon, entre altres coses, a que no es van sentir pas beneficiats per les oportunitats que donava el nou règim. On el Sexenni va aconseguir consolidar unes posicions de suport al liberalisme econòmic –que també va ser liberalisme polític, moderat, però liberalisme al capdavant– va ser en aquella part que va tenir grans collites, que va poder exportar molt més, que va ser més afavorida immediatament per les noves reformes i que segurament es va sentir molt amenaçada per l'experimentació política posterior, en la mesura que els podia fer retrocedir. A moltes d'aquestes zones, segons em sembla, la radicalització política del règim va ser vista com un perill sobre els drets de propietat i sobre la prosperitat que s'havia aconseguit a l'arrencada del Sexenni, i es va preferir fer fora els inspiradors del Sexenni, que havien tingut bones idees com a reformadors econòmics però potser no aconseguien dominar la situació en termes polítics. Es va preferir canviar a un altre règim per aconseguir mantenir la prosperitat econòmica assolida.

Doncs bé, aquesta prosperitat de l'interior peninsular estava darrere d'algunes de les expectatives que es cotitzaven a Barcelona i segurament més que no pas de les ben vistes des de Madrid, una plaça econòmica més atenta als riscos de la incertesa política, més vinculada als contractes públics, als grans projectes de despesa pública o d'inversió estatal, que, en canvi, estaven força més lluny de l'abast i de les expectatives que es podien tenir a Barcelona.

Evolució del teixit empresarial català i barceloní

Els sectors econòmics més beneficiats per la política liberalitzadora a l'arrencada del Sexenni foren especialment sensibles als experiments posteriors. No sols els latifundistes sinó també, en gran part, la petita propietat agrària. I a Catalunya, tots aquells que esperaven poder vendre més a la resta d'Espanya; no hem de pensar ja prioritàriament en la indústria tèxtil cotonera, sinó en tots aquells altres sectors que van arrelar molt activament en aquests anys i que van transformar Catalunya, i Barcelona molt concretament, en la fàbrica d'Espanya. La indústria alimentària, per exemple, molt característica del relleu que anem descrivint, s'anava situant progressivament a Barcelona, on s'havien aconseguit unes economies d'aglomeració que permetien ara ser grans exportadors cap a la resta del país. Eren empreses equipades amb capital

molt més modest, amb maquinària molt més barata, que sortien ben reforçades en aquests anys.

Quin pot ser el balanç dels dos moviments contraposats, els dels beneficiats i els dels perjudicats pel règim del Sexenni? És difícil fer el balanç perquè, en la mesura que es van protegir, i força, els interessos dels sectors que es veien més amenaçats, es van aconseguir uns equilibris que, a curt termini, van ser positius en l'ordre polític. I aquests equilibris els van mantenir no només els republicans federals, sinó també els liberals conservadors quan va arribar la Restauració. Es tractava de moderar la tensió social que podia esclatar davant d'aquelles queixes, amb la consciència que s'anaven produint altres progressos, apareixien altres negocis i oportunitats compensadores de les pèrdues, capaces de pagar la factura de les pèrdues d'eficiència i de competitivitat generades en alguns sectors.

Em sembla que tota l'experiència del Sexenni des d'aquest punt de vista –en haver fet cada cop més present el vot popular– va anar orientant també els polítics a ser molt més sensibles en el disseny de les seves polítiques, per mirar de minimitzar el conflicte. Es pot proposar la interpretació que, fins i tot en els anys de la Restauració, en què va desaparèixer el sufragi universal, els polítics ja s'havien acostumat a saber que podia haver-hi sufragi universal i que les polítiques tenien més èxit si s'orientaven adequadament a capturar els interessos d'uns electors que, si es mobilitzaven gaire, podien organitzar una altra revolució. De manera que era millor fer polítiques que fossin simpàtiques, que fossin adequades de cara als interessos dels ciutadans que es podien arribar a mobilitzar i que podien arribar a fer present la seva força. I això va portar a moderar molt intensament les mesures de liberalització comercial en els anys immediatament posteriors. Cánovas va suspendre la famosa base cinquena, però si haguessin governat més i amb més pes, em sembla que els republicans també l'haurien suspesa.

Els grups d'interessos que estaven donant suport a una liberalització progressiva podien haver-se debilitat davant de l'èxit mateix d'algunes de les seves reformes; havien donat lloc a una base d'interessos prou àmplia per fer créixer aquells que podien oposar-s'hi. Un fenomen que, d'altra banda s'esdevé no només a Barcelona i a Espanya en aquells anys, sinó també en altres països europeus, on no se generava tampoc una base estable partidària de mantenir polítiques de liberalització econòmica. Hi ha moments de liberalització econòmica, però no hi ha una base estable que la mantingui indefinidament.

Què es pot arribar a dir sobre la traducció que això té en termes empresarials? Durant el Sexenni, la informació que tenim és que es viu tant el declivi d'algunes de les grans empreses que havien fet fortuna durant els anys seixanta –aquelles empreses que van patir durament la crisi ferroviària i borsària de 1866–, com la multiplicació de moltes empreses petites i mitjanes. El teixit empresarial barceloní creix molt més i tendeix a fer-se més igual entre les empreses, en el sentit que les més grans van perdre pes relatiu i n'apareixen moltes de més dinàmiques que aprofiten les noves oportunitats. Ens trobem en un moment de canvi empresarial considerable. Els que tenien grans inversions ferroviàries o grans inversions bancàries han perdut molts diners. En

canvi, apareixen ara els que es dediquen al sector alimentari, al sector de begudes, als diversos tèxtils més barats, els que estan més alerta enfront d'aquella creixent capacitat de consum, i això tendirà a donar lloc a empreses més petites.

De manera que se surt del Sexenni amb una renovació notable del sistema empresarial català, molt basat a Barcelona. I les principals innovacions en aquest sistema vindran, de fet, *a posteriori*, quan un cop acabada la guerra de Cuba i un cop ben establerta la Restauració, apareixeran nous grups empresarials que s'han fet forts sobretot en la vinculació amb aquests dos elements. El marquès de Comillas, per exemple, amb els seus vincles amb Cuba que havien quedat fora de joc durant el Sexenni, igual que les connexions monàrquiques, o sigui amb un sistema més arbitrari de favors i privilegis que el possible sota el règim democràtic; aquests lligams donaran lloc a l'emergència d'un grup empresarial que passarà a ser el dominant en el període següent. En canvi, el grup empresarial o capitalista que havia estat més important abans del Sexenni, a l'entorn de la figura de Manuel Girona, surt relativament tocat de l'experiència. Malgrat tots els esforços per reubicar-se, haurà perdut algunes de les seves millors bases, però també en surt tocat perquè el Sexenni s'acaba amb una de les decisions que, en termes empresarials, segurament ha estat de les més dures per als interessos empresarials barcelonins o amb seu a Barcelona: la concessió del monopoli d'emissió al Banc d'Espanya i l'obligació que tenen els bancs d'emissió d'incorporar-se al Banc d'Espanya o bé quedar-se sense els seus drets d'emissió de diner. Aquesta és una decisió que va donar lloc a unes queixes molt intenses i políticament el més fortes que podien ser en aquells moments, però segurament la posició negociadora que tenia el Banc de Barcelona a l'alçada del 1874 era molt dolenta. I la pèrdua del dret d'emissió del Banc de Barcelona és segurament un element molt important en el mapa empresarial català. Ho sabem per activa i per passiva; o sigui, sabem el que va representar que deixessin de tenir capacitat d'emissió de bitllets pel que els banquers barcelonins deien i ho sabem també perquè podem veure què va fer el Banc d'Espanya un cop va obtenir l'exclusivitat. La capacitat que va assolir el Banc d'Espanya d'entrar en el mercat barceloní i guanyar una bona part del terreny que tenia el Banc de Barcelona és una demostració *a contrari* que el Banc de Barcelona tenia bons motius per queixar-se d'haver perdut la font més important del seu negoci bancari, que era el dret d'emissió.

De manera que es podria dir que s'intensifiquen durant el Sexenni alguns dels trets que considerem avui característics del sistema empresarial català i barceloní, que és el d'una burgesia amb un conjunt d'empreses on cap d'elles és molt gran, però n'hi ha moltes. Aquesta fragmentació d'iniciatives petites i mitjanes que donen lloc a petites fortunes clarament queda reforçada durant el Sexenni. No hi ha hagut, per altra banda, cap grup empresarial català que pogués entrar en els grans negocis que va oferir l'Estat durant els anys del Sexenni. No van aconseguir aprofitar al màxim ni les oportunitats lligades a l'endeutament públic ni entrar en les privatitzacions de grans mines que va oferir l'Estat, ni van poder entrar en una posició capdavantera en el nou rol del Banc d'Espanya, a diferència d'altres grups empresarials espanyols, que van poder

entrar després en altres negocis com l'Arrendataria de Tabacos o d'altres prou importants.

En conclusió: de l'economia a la política

Volia acabar mencionant que és difícil saber quin impacte devien tenir en la vida política aquests sentiments complexos i que no són de cap manera uniformes. Jo simplement vull subratllar que va haver-hi grups diferents, interessos diferents, percepcions diferents, i que el món barceloní no va viure el Sexenni de manera compacta. Hi va haver oportunitats i amenaces de manera diferenciada, tant a dintre, a casa, a Barcelona, com en l'entorn on els dirigents barcelonins tenien una posició de control empresarial o d'iniciativa empresarial més gran, és a dir en l'àmbit català, com a la resta d'Espanya, on no tenien aquesta posició de control però sí una penetració comercial molt considerable. M'agradaria saber si es pot detectar una mica d'aquesta diferenciació d'oportunitats, de visió d'amenaces i de visió d'expectatives en el mapa polític que es va anar construint en aquests anys, si es poden anar veient aquestes diferents oportunitats.

En Pere Gabriel ha mencionat els sectors que, per la tecnologia mateixa que utilitzaven, estaven vinculats a la nova societat de la informació de l'època, que era clarament republicana. Aquests devien veure-hi grans oportunitats, però és que, a més a més, segurament havien triat aquesta mena de sector perquè hi tenien una convicció ideològica. Però en un terreny més ampli, des de la història econòmica, jo crec que no tenim una idea gens clara de quines eren les connexions entre les divisòries econòmiques i les divisòries polítiques que podem veure en aquells anys.

Em sembla que la prosperitat general que he volgut subratllar havia de permetre que el conjunt del dinamisme polític, de l'activisme polític d'aquests anys, es pogués fer amb una mica més de sensació de xarxa. No hi havia el sentit que hom s'estava arriscant la supervivència, que hom s'estava arriscant la subsistència diària, hi havia més confiança en la possibilitat de tenir més ambició, més aspiracions, de somiar en altres mons. Això era simplement possible perquè en el món en què ja s'estava en aquell moment les amenaces a la subsistència diària semblava com si haguessin desaparegut. Penso que aquesta és una visió diferent del Sexenni que hem de tenir present a partir d'ara per diferenciar aquest dinamisme econòmic de base del que poden haver estat els grans problemes, molt greus sens dubte, però molt localitzats, en l'esfera de la gestió dels ministres d'Hisenda. Eren els ministres d'Hisenda els qui tenien greus problemes, però aquests no eren els problemes de tots els ciutadans. I, en bona part, els ministres d'Hisenda tenien problemes perquè havien eliminat alguns impostos, i, si van eliminar alguns impostos, els ciutadans no podien deixar d'estar-ne satisfets; de manera que, en bona part, els problemes de la Hisenda pública central havien donat lloc a una certa injecció de prosperitat material.